

Evan Kraft

Je ameriški ekonomist, profesor na univerzi v Washingtonu in strokovnjak za ekonomiko tranzicije, ekonomsko neenakost, bančne in monetarne zadeve. Skupaj s pokojno ženo, sociologinjo Jill Benderly, je leta 1994 souredil prvo knjigo o naši državi, ki je izšla v ZDA. Je dober poznavalec polpretekle ekonomske zgodovine na območju nekdanje Jugoslavije.

Slovenija je bila v 90. letih uspešna, ker je imela pred sabo jasno smer

Tekst

Miha Jenko

Foto

Jože Suhadolnik

Evan Kraft se je v Sloveniji mudil kot eden od panelistov na dogodkih ob 30. obletnici Mirovnega inštituta. V knjigi o slovenski neodvisnosti, ki je izšla leta 1994, so bili objavljeni tudi prispevki številnih sodelavcev Mirovnega inštituta – Vlase Jalušič, Tomaža Mastnaka, Gregorja Tomca in Tončija Kuzmaniča.

“

Profesor, skupaj z vašo ženo, sociologinjo Jill Benderly, ste bili sourednik prve knjige o samostojni Sloveniji v ZDA, izšla je leta 1994 pod naslovom Samostojna Slovenija, začetki, gibanja, perspektive. Še zdaj jo je mogoče kupiti tudi na Amazonu. Kako sta prišla na idejo, da ustvarita ta projekt?

Skupaj z mojo zdaj že pokojno ženo Jill sva prišla v tedanjo Jugoslavijo leta 1986 in tu preživela leto dni, zelo polno različnih dogodkov, ki so vplivali na zgodovino države. Sam sem opravljal raziskave za mojo doktorsko disertacijo, Jill pa se je ukvarjala z novinarstvom in aktivizmom. Živela sva v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu in precej potovala po državi. Stvari so se tedaj zelo hitro spreminjale. Sem sva prišla v času, ko je bil Slobodan Milošević še partijski sekretar v Srbiji, in takrat sva navezala zelo veliko stikov, še posebej tu, v Sloveniji, če omenim le ljudi, kot so Silva Meznarič, Vlasta Jalušič in Tomaž Mastnak itd. Kot so se stvari razvijale, smo se dobro razumeli, Jill je bila bolj povezana z družbenimi gibanji, jaz pa sem se kot ekonomist ukvarjal z ekonomskimi raziskavami.

Po tem, ko se je zgodilo leto 1991, sva se odločila za ta projekt, saj sva ugotovila, da ljudje, še posebej v Ameriki, ne vedo niti tega, kje in kaj Slovenija sploh je. Tedaj sva pomislila, da bi to lahko bil zelo uporaben prispevek, ki bi predvsem predstavil glasove Slovencev, vključenih v tedanji aktivizem, dogodke in raziskave. Priprava nečesa takega sicer traja nekaj časa, mislim pa, da je bilo koristno, da smo nato dobili knjigo, ki je govorila o Sloveniji.

Po razpadu nekdanje Jugoslavije je bila Slovenija država, ki se je izognila katastrofam in nestabilnosti, ki so zajele nekatere druge republike. So bili vzroki za slovensko uspešnost predvsem tedanja etnična homogenost, gospodarska razvitost in močna civilna družba, kot izhaja iz vaše knjige? Bi zdaj k temu še kaj dodali?

Drži, a zraven lahko govorimo tudi o kar precejšnji količini sreče. Najprej etnična homogenost. Ko so Miloševićevi mitingaši hoteli priti v Ljubljano in delati težave, jim je bilo to onemogočeno. V prelomnih trenutkih leta 1991 je vodstvo v Beogradu reklo, češ, naj Slovenija kar odide, mi se moramo ukvarjati z bolj pomembnimi stvarmi. To je bila takrat zelo srečna okoliščina za Slovenijo v tistih težkih časih. A tu so bile še druge ključne okoliščine, Slovenija je bila najbolj gospodarsko razvita, z zelo močno

civilno družbo. Imela je tudi zelo jasen načrt, kam želi iti in kakšna naj bo nova, samostojna slovenska država. Seveda ni bilo lahko, a vse to je omogočilo nekoliko lažji prehod v neodvisno državo.

Poudaril bi še, kako pomemben je bil tisti trenutek v Evropi. Tedaj so vsi razumeli, da je bila z oblikovanjem EU ustvarjena tudi možnost za države, da se ji pridružijo, postanejo del nje. Kot ekonomist sem zapisal, da je Slovenija sicer zelo majhna država z dvema milijonoma prebivalcev, a že leta 1991 še zdaleč ne bi bila najrevnejša članica Unije. Na način, kot je potekal proces tranzicije, je bilo veliko lažje, ker sta bila končni cilj in kontekst znana – in Sloveniji tudi na razpolago. Če bi Slovenija postala neodvisna država brez ekonomske in politične podpore, bi bilo zelo težko.

Da, to kaže tudi takratna politična enotnost naroda, ki jo je izpričalo izjemno visoko soglasje plebiscita za neodvisno Slovenijo decembra 1990.

Imate absolutno prav. V samem procesu dezintegracije Jugoslavije, Sovjetske zveze in češkoslovaške ločitve je bila Slovenija primer resnično močnega konsenza. Ljudje so se zelo enotno odločili, da želijo imeti neodvisno državo, kar je bilo zelo drugače kot drugje, ali če ponazorim z nasprotnim ekstremom – kot se že nekaj časa dogaja v Ukrajini, ki je etnično in politično zelo razdeljena in ima zato zelo negotovo trajektorijo prihodnjih 10 ali 20 let. Seveda so se tudi v Sloveniji nato pojavile delitve, ljudje niso ostali enotni, a v prvih letih je bila ta enotnost zelo velika.

Kako pa nato vidite spremembe v slovenski družbi, ekonomiji in politiki v zadnjih tridesetih letih?

Nisem tako dobro seznanjen z razmerami pri vas v letu 2021 kot v 90. letih. No, tedaj ste imeli jasno agendo, oblikovanje vseh struktur nove demokratične vlade, vzpostavitev diplomatskih odnosov. Kar zadeva gospodarsko preobrazbo, so bili tedaj v ospredju potreba po stabilizaciji, znižanje visoke inflacije, višja gospodarska rast, povečanje BDP in navsezadnje prehod v tržno ekonomijo. Mnogi detajli, zlasti privatizacija, so bili zelo težki in kontroverzni. A Slovenija je tedaj, v 90. letih, imela jasno smer. Takrat sem nekaj časa živel v Sloveniji, nekaj pa na Hrvaškem, in spomnim se, da so ljudje govorili, da želijo biti le normalna država z normalnimi problemi. V Sloveniji je bila dosežena ta velika transformacija, ko pa enkrat postaneš normalna država, pridejo na plan normalni problemi, ljudje ne strinjajo med sabo in se prerekajo in stvari tedaj postanejo bolj zapletene.

Kako pa vidite položaj civilne družbe v Sloveniji, ki ste jo spremljali pred tremi desetletji in vključili tudi v knjigo?

Seveda sem slišal nekaj skrbi, povezanih s trenutno situacijo, a nisem posebej dobro informiran, kaj se dogaja.

Pri nas obstaja percepcija polpretekle zgodovine v slogu, da smo v Sloveniji imeli jasne cilje in vizijo razvoja do vstopa v EU in morda kasneje v evrsko območje, kasneje pa smo ostali brez jasne strategije, kam gremo in kaj želimo v prihodnje postati kot družba, država. Se strinjate? Je to morda le naša specifika?

Ne, to ni značilno le za Slovenijo. Seveda pa obstaja slovenska verzija te zgodbe. Sicer pa se mnogo držav, ki so se pridružile EU, sooča s to tenzijo, ki še ni dobro razrešena. Na eni strani je prepričanje, češ, smo država z lastno suverenostjo, kulturo, ekonomijo in smo hkrati članica Unije. Za Slovenijo je lahko zelo ironično, da je postala neodvisna država, da bi se pridružila nečemu, kar ti vzame kar nekaj suverenosti.

Da, v smislu, da imamo opravka z EU kot novo večjo federacijo, kot je bila Jugoslavija.

Da, ob tem, da je ta federacija celo močnejša, z večjim vplivom, kot ga je imela Jugoslavija. Te težave so lahko tako razdiralne in razširjene, da zameglijo, kaj so naši cilji, kakšna je

naša pot za prihodnost. Imamo nekaj resnih izzivov, recimo, kako ohraniti okolje, da bodo naši otroci imeli planet, ki bo primeren za življenje ljudi. Slovenci, pa tudi ljudje v Evropi in večini sveta se zdaj soočamo s problemi, o katerih se ne moremo dogovoriti, kako se z njimi ukvarjati. V 90. letih sem imel več upanja glede tega.

Da, če greva nazaj v tisti čas, je Slovenija za razliko od kake Poljske, Rusije, Madžarske zavrnila nasvete po hitrih reformah in preobrazbi gospodarstva s tako imenovano šok terapijo, ki jo je pod pokroviteljstvom IMF vneto zagovarjal ekonomist Jeffrey Sachs, tudi s podporo naše politike. Naš pristop je bil takrat postopen kot tudi politika tečaja tolara, ki jo je pred tridesetimi leti uvedla Banka Slovenije. Kako vi vidite ta naš pristop?

Način s šok terapijo je preveč poenostavljal situacijo. Vsaka država se je takrat soočala z različnimi razmerami. Slovenija ni bila le najbogatejša postsocialistična država, temveč je bila s svojim človeškim kapitalom, menedžerji, strokovnjaki precej bolj pripravljena za upravljanje svojega gospodarstva. Zato ni imelo smisla, da bi iste stvari uporabili pri vas, v Rusiji ali na Poljskem. Slovenija je bila tedaj, v letih 1990 in 1991, v precej boljšem položaju.

Ko sta se končala konflikt in vojna pri vas, je imela Slovenija precejšnjo prednost pred Poljsko. Podjetja so bila precej bolj sposobna. Vaša država je bila tedaj v položaju, da je Mednarodnemu denarnemu skladu lahko rekla, da ima lastne zamisli. Spomnim se, da je IMF tedaj nasprotoval Sloveniji in še zlasti Estoniji, da bi uvedli svoji valuti, čeprav je bilo to zanju absolutno potrebno. Za Slovenijo je bil tolar ključnega pomena. Izstopila je iz monetarnega sistema tedanje Jugoslavije in osmega oktobra 1991 uvedla svojo valuto. S tem je stabilizirala inflacijo, kaos je bil ustavljen in lahko je šla naprej. Na splošno se je Slovenija tedaj dobro znašla, ko je poskusila ugotoviti, kaj dobro deluje zanjo, zato je dobro napredovala in tudi ni potrebovala pomoči IMF. Epizoda, ko je Sachs prihitel z letališča, da bi v vašem parlamentu povedal, da sprejema slab zakon o privatizaciji, pa je res bil klasičen primer kolonialističnega in zelo nepremišljenega pristopa.

To seveda drži, a po drugi strani so kasneje nekatere tedaj manj razvite nekdanje komunistične države, recimo Češka, naredile večji napredek pri dohitevanju povprečja Unije po kupni moči in nekaterih drugih kazalnikih. Čemu to pripisujete?

V nekaterih primerih je skoraj prednost, da imaš večje težave, ker je lažje prepričati vse, da je treba nekaj storiti. In v Sloveniji stvari niso bile tako slabe. A po mojem gre pri vas še za vrsto drugih stvari. Še posebej veliko sem proučeval bančne zadeve na Hrvaškem, ukvarjal pa sem se tudi z bankami v Sloveniji, recimo, ko je leta 1993 vlada pri vas sanirala Ljubljansko banko in Kreditno banko Maribor. To je bil izredno pomemben korak, saj ste se odločili, da se rešite starih težav in na zdrav način začnete na novo. Na drugi strani pa se je Slovenija nato zelo upirala privatizaciji teh dveh bank. Do tega sem bil skeptičen in to je mogoče eden od vzrokov. Če imate dve tako veliki državni banki, ki sta tako močno povezani z vlado oziroma politikom – vem, da se je to sicer kasneje spremenilo –, to preprečuje spremembe in na drugi strani omogoča stalno vpletanje politike v gospodarstvo.

Ob tem je imela Slovenija kasneje tudi nekaj smole, da je evro prevzela prav leta 2007. To je bilo tik pred koncem velikega špekulativnega balona, iz katerega je Slovenija potegnila eno najslabših izkušenj. Več držav, ki je prej prevzelo evro po vstopu v Unijo, se je EU pridružilo v zelo liberalnem režimu gibanja kapitala, ki je del enotnega trga.

Vzemimo recimo primer Portugalske, ki je imela velik razmah kreditov, ki se je nato po štirih ali petih letih upočasnili in posledice niso bile tako slabe. Slovenija pa je ime-